

Skole, SFO og Klub

**OM SORGSPLAN
ALKJÆRSKOLEN**

Denne plan er Alkjærskolens ”beredskabsplan”, der kan bruges, når ”det, der ikke må ske, alligevel sker!”

Dette er en plan for de handlinger, der skal iværksættes i tilfælde af, at en elev, en elevs forældre eller en medarbejder ved Alkjærskolen afgår ved døden. Endvidere angiver planen, hvordan skolen ønsker der handles, hvis der sker alvorlige ulykker i den tid, eleverne er under personalets tilsyn.

Planen er udarbejdet for, at skolen tilstræber på bedst mulige måde at tage vare på og sikre støtte til de børn og/eller voksne, der oplever et smerteligt personligt tab eller voldsomt individuelt traume. Samtidigt er planen en handlingsvejledning der skal støtte den eller de personer der kommer til at stå for at træffe beslutninger i forbindelse med dødsfald, alvorlige ulykker og traumer.

Der er naturligvis andre alvorlige begivenheder, der kan påvirke et barn, så det oplever sorg eller traume. Her kan bl.a. nævnes alvorlig sygdom hos barnets forældre eller skilsmisse. Planens forslag til handlinger (se bilag 1 – 4) kan ligeledes anvendes i disse situationer. Skolens personale ønsker i forbindelse med alvorlige begivenheder omkring et barn altid at blive informeret, så vi er i stand til at tage bedst mulig vare på de berørte personer.

Såfremt skoleleder, viceskoleleder og SFO-leder ikke er tilgængelige, i ferier eller lignende, indtræder for lærernes vedkommende teamkoordinatorne og for SFO/klub er det koordinatorene der indtræder som tovholdere i forhold til Omsorgsplanen.

Alkjærskolens OmSorgsplan gælder for hele skolens virkefelt. Således er planen retningsanvisende for lærer, pædagoger, pædagogmedhjælpere, skolens ledelse samt Teknisk administrative medarbejdere.

Sidst revideret, Alkjærskolen 1/6 2014.

Husk altid at informere – fortælle – tale om – og informere ALLE omkring den sorgramte om den tragiske begivenhed - intet er mere hårdt end at skulle forklarer sig, ligesom det er ubehageligt at være den der intet vidste.

VED ET BARNES DØDSFALD:.....	4
VED EN MEDARBEJDETS DØDSFALD:	8
NÅR EN ELEV MISTER EN AF SINE NÆRMESTE (MOR/FAR ELLER SØSKENDE):..	11
VED EN MEDARBEJDETS TAB AF NÆRE SLÆGTNINGE:	13
ULYKKER I SKOLENS REGI:	14
NÅR MOR OG FAR SKILLES!	18
PÆDAGOGISKE HANDLINGER I FORBINDELSE MED TRAUME:	19
EFTERREAKTIONER PÅ TRAUME	19
SORGENS FIRE FASER.....	20
GODE RÅD OM PSYKISK FØRSTEHJÆLP.	21
DØDSFALD OG BEGRAVELSER I ANDRE TROSSAMFUND	22
OM TAB OG SORGENS FØLELSER.....	24
LITTERATURLISTE:	26

Ved et barns dødsfald:

A) Lige efter dødsfaldet

- ❖ Den af skolens personale, der modtager informationen om dødsfaldet, giver meddelelse til skolens ledelse. Skolens ledelse underretter direkte eller via telefonhenvendelse klasselæreren, der videreformidler til resten af undervisningsteamet. Såfremt barnet går i SFO/klub underrettes på samme måde årgangskoordinatoren for den årgang barnet tilhører. Skolens øvrige personale underrettes via personaleintra. Hvis tiden tillader det, indkaldes personalet – evt. telefonisk - til en kort fællesinformation før arbejdsstart.
- ❖ Såfremt skoleleder, viceskoleleder og SFO/klub leder ikke er tilgængelige, indtræder for lærernes vedkommende teamkoordinatorerne og for SFO/klubkoordinatorerne, som er tovholdere ifht. handleplanen.
- ❖ Barnets klassekammerater underrettes af klasselæreren i samarbejde med en kollega og kontaktpersonen fra SFO/klub, eventuelt med støtte fra skolens ledelse.
- ❖ Skolens øvrige klasser underrettes af deres klasselærere.
- ❖ Når samtlige klasser er underrettet, hejses flaget på halv stang. Alle skolens børn bliver samlet til en kort mindestund, hvor der synges et par salmer og holdes en kort mindetale.
- ❖ Alle klasser har deres klasselærere resten af skoledagen og børn der går i SFO/klub fortsætter dagen sammen med personalet.
  - Tal åbent og konkret om det, der er sket.
  - Lad eleverne tale om det, de tænker og føler, men uden at presse.
  - Vær opmærksom på venskaber/familiære forhold uden for elevens egen klasse.
- ❖ Inden det afdøde barns klassekammerater forlader skolen, sikrer skolens kontor, at ingen børn er alene, når de kommer hjem.
- ❖ Alle skolens børn skal have en kort skriftlig meddelelse med hjem. Samme meddelelse sendes via Forældreintra + mail til samtlige forældre og vises desuden på skolens hjemmeside.

Forslag til tekst:

Til skolens forældrekræds!

Skolen har i dag fået den sørgelige meddelelse, at én af skolens elever ..... i ... er død. Det skete i går ...dag på grund af ....

Alle skolens elever har i den anledning været samlet til en kort mindestund.

Ligeledes er der i klasserne blevet talt meget om det, som er sket.

Forældre bedes være opmærksomme på:

Når en person dør, kan et barn være påvirket i længere tid herefter.

Børn reagerer på forskellig måde efter et dødsfald. Eksempelvis vil nogle børn ikke snakke om dødsfaldet og snakker, som intet er hændt. Nogle børn græder meget – er rastløse og urolige – andre har svært ved at koncentrere sig o. lign.

Vi må derfor i fællesskab være opmærksomme på at lytte til børnenes signaler uden at gøre det til et problem.

I er altid velkomne til at kontakte skolen, hvis I har brug for en snak.

Med venlig hilsen

Alkjærskolens personale og ledelse.

- ❖ I afdøde barns klasse vil det i dagene efter dødsfaldet være naturligt at drøfte, hvordan børnene bedst mindes den afdøde, f.eks. hvilke ritualer (levende lys, blomster, 1 min. stilhed eller andet), der kan anvendes. Skolen har en **SORG-kasse** indeholdende stearinlys og udvalgte bøger om sorg
- ❖ Hvis afdøde barn har søskende på skolen iværksættes lignende sorg proces i denne/deres klasse.
- ❖ Kontakt til afdøde barns familie, starter, for ikke muslimske familier med, at der fremsendes en blomst fra skolen til forældrene eller hvis forældrene er fraskilte, til den forældre der er bosiddende på den adresse hvor barnet har folkeregisteradresse. Dette fremgår oftest af stamkortet. (blomstens værdi udgør pr. 1/6 2014. 300,- kroner.)
- ❖ Til muslimske forældre sendes et kort med teksten: I dybeste medfølelse. Personale og ledelse ved Alkjærskolen.
- ❖ Der er i muslimsk tradition ingen forbindelse mellem blomster og dødsfald og derfor gives hverken blomster til familien eller i forbindelse med begravelse. Der er muslimske begravelsespladser i Esbjerg, Århus og en lille en i Holstebro. Deltagelse i begravelse arrangeres med fælles kørsel for de der deltager for Alkjærskolen.

Tekstforslag: *I dybeste medfølelse. Personale og ledelse ved Alkjærskolen.*

- ❖ Skolen henvender sig telefonisk og aftaler om det er hensigtsmæssigt med et personligt besøg af klasselærer og en kollega, eller hvis barnet går i SFO/klub sammen med kontaktpersonen herfra. Ved besøget eller i telefonen spørges om der er ønske om, at barnets klassekammerater og repræsentanter for skolens personale deltager i begravelsen. Ligesom det afklares om det ønskes at skolen indrykker annonce i Ringkøbing Skjern dagblad.

Forslag til tekst: *Det er med sorg vi har modtaget meddelelse om vores elev XX død. Vore tanker går til familien. Personale og ledelse ved Alkjærskolen.*

- ❖ Hvis forældrene ønsker dette, får barnets klasse en kortfattet meddelelse med hjem om deltagelsen i begravelsen. Samme meddelelse sendes via forældreintra / mail.

Det vil være godt, at så mange af eleverne som muligt kan være med ved begravelsen, da det kan være af betydning for bearbejdningen af sorgen i den nærmeste tid.

NB: Frivillighed, intet pres. Skolens holdning til deltagelse, kan sammenfattes således: ”Er man i tvivl, om man skal deltage i begravelsen, så deltag!”

Forslag til tekst:

Det er bestemt, at ...’s begravelse finder sted ...dag den ... kl. ... i ... Kirke. I forståelse med ...’s familie, vil klassen kunne deltage i begravelsen. Deltagelsen er naturligvis frivillig, men det vil være godt, hvis så mange som muligt deltager. Dette vil være af betydning for bearbejdningen af reaktionen i den følgende tid. Børnene må meget gerne ledsages af deres forældre.

Børn, der deltager i begravelsen uden ledsagelse af deres forældre, følges med klasselæreren, både til og fra kirken.

B) Om begravelse/bisættelse.

- ❖ Tal indgående om, hvad der skal ske ved begravelsen, hvad enten børnene skal deltage eller ej. Det er muligt at inddrage Sognepræst, Imam, Rabiner m.fl. i denne samtale.
- ❖ På begravelsesdagen har klasselærerne deres klasser.

- ❖ Der flages på halv stang på begravelsesdagen.
- ❖ Klasselærer samt repræsentant for skolens ledelse (Skoleleder, Viceskoleleder eller SFO leder) og for børn der går i SFO/klub ligeledes kontaktpersonen, deltager i begravelsen/bisættelsen.
- ❖ Bårerbuket med tekst: Med venlig deltagelse Alkjærskolen. (prisniveau 1/6 2014. 300,- kroner) fremsendes ved begravelsen/bisættelsen.
- ❖ Ovenstående dødsannonce indrykkes, hvis ønsket.

C) Opfølgning.

- ❖ Det er vigtigt, at klasselæreren/kontaktpersonen i SFO/klub får støtte og hjælp af kollegerne, hvilket bl.a. indebærer, at skolens ledelse hurtigst muligt efter dødsfaldet drøfter – med udgangspunkt i OmSorgs-planen – lærerens/kontaktpersonens behov for støtte og hjælp. (Det vil altid efterfølgende være muligt at bede om mere hjælp og støtte, ligesom kollegaer og ledelse vil have ekstra opmærksomhed på medarbejderens trivsel!)
- ❖ Vær opmærksom på elevernes forskellige reaktioner. (Se bilag 2)

Nogle bearbejder hurtigt sorgen efter, at dødsfaldet er blevet kendt. andre vil først få mærkbare reaktioner noget efter.

Skyldfølelse er typiske udslag af sorgreaktioner hos børn og unge mennesker. Hos børn forbindes skyldfølelsen ofte med, om de fortsat kan lege og have det sjovt. Både hos børn og teenagere forbindes den tit med ”magisk tænkning”: Døde hun på grund af noget, jeg sagde eller gjorde? Hos teenagere kan sorg også udmønte sig i selvmordstanker. I disse sammenhænge er rådgivning og vejledning meget vigtig.

Sorgens fire faser:

1. Chokfasen
  2. Reaktionsfasen
  3. Bearbejdningsfasen
  4. Nyorienteringsfasen
- (Se bilag 2)

- ❖ Samtaler i klassen, hvor man sætter ord på tanker og følelser i forbindelse med det skete, vil fortsat have stor betydning.

Klassesamtalen kan struktureres på følgende måde:

- Introduktion
  - Beskriv formål med samtalen.
- Fakta
  - Hvad er der sket?
  - Samtlige børn deltager.
- Tanker
  - Giv børnene mulighed for at udtrykke deres spontane tanker og følelser.
  - Anerkend uden kritik.
- Reaktionen
  - Mens det stod på.
  - Lige efter – frem til nu – nu.

- Tillad følelser, sørg for at eleverne får lejlighed til at tale sammen.
  - På lidt længere sigt drøfte eventuelle minderitualer.
-
- **Information**
    - Ligheder i reaktioner kommenteres.
    - Informer om almindelige eftervirkninger.
  - **Afslutning**
    - Opsamling og afrunding af samtalen.

På de ældste klassetrin vil det også være givende med sådanne samtaler i mindre grupper.

Der findes en del skønlitteratur for forskellige alderstrin, som på en fin måde tager reaktioner, tanker og følelser op i forbindelse med sorg og død. Noget af dette er samlet i SORG-kassen, andet findes på skolebiblioteket. Se litteraturlisten, der er nævnt senere i planen, eller spørg skolebibliotekaren.

Ved en medarbejders dødsfald:

A) Lige efter dødsfaldet

- ❖ Den af skolens personale, der modtager informationen om dødsfaldet, giver meddelelse til skolens ledelse. Skolens ledelse underretter personalet.
- ❖ Såfremt skoleleder, viceskoleleder og SFO-leder ikke er tilgængelige, indtræder for lærernes vedkommende teamkoordinatorerne, og for SFO/klubkoordinatorerne tovholdere ifht. handleplanen.
- ❖ De nærmeste kollegaer i teamet underrettes via telefon og øvrigt personale via personaleintra. Hvis tiden tillader det, indkaldes personalet til en kort fællesinformation før arbejdsstart.
- ❖ Der sendes en blomst til efterladte. (prisniveau 1/6 2014. 300,- kroner)

Ide til tekst: *I dybeste medfølelse. Alkjærskolens personale og ledelse.*

- ❖ Der er i muslimsk tradition ingen forbindelse mellem blomster og dødsfald og derfor gives hverken blomster til efterladte, familien eller i forbindelse med begravelse. Der er muslimske begravelsespladser i Esbjerg, Århus og en lille en i Holstebro. Deltagelse i begravelse arrangeres med fælles kørsel for de der deltager for Alkjærskolen. Til muslimske forældre sendes et kort med teksten: I dybeste medfølelse. Personale og ledelse ved Alkjærskolen.
- ❖ Til muslimske efterladte sendes et kort **med teksten:** I dybeste medfølelse. Personale og ledelse ved Alkjærskolen.
- ❖ Klasserne informeres.
  - Hvor det er klasselæreren, der er død, må klassen informeres af en lærer, børnene kender. Denne bør derefter beholde klassen resten af skoledagen. Inden børnene forlader skolen, sikrer skolens kontor, at ingen børn kommer hjem til et tomt hus.
  - Øvrige klasser underrettes af deres klasselærer, der har klassen resten af skoledagen.
  - Tal åbent og konkret om det, der er sket.
  - Lad børnene tale om det, de tænker og føler.
- ❖ Når samtlige klasser er underrettet, hejses flaget på halv stang. Alle skolens børn bliver samlet til en kort mindestund, hvor der synges et par salmer og holdes en kort mindetale.
- ❖ Alle skolens børn skal have en kort skriftlig meddelelse med hjem. Meddelelsen sendes desuden via forældreintra + mail. Teksten vises desuden på skolens hjemmeside.

Forslag til tekst:

Til skolens forældrereds!

Skolen har i dag fået den sørgelige meddelelse, at én af skolens medarbejdere ..... er død. Det skete i går ...dag på grund af ....

Alle skolens elever har i den anledning været samlet til en kort mindestund.

Ligeledes er der i klasserne blevet talt meget om det, som er sket.

Forældre bedes være opmærksomme på:

Når en person dør, kan et barn være påvirket i længere tid herefter.

Børn reagerer på forskellige måder efter et dødsfald. Eksempelvis vil nogle børn ikke snakke om dødsfaldet og snakker, som intet er hændt. Nogle børn græder meget – er rastløse og urolige – andre har svært ved at koncentrere sig o. lign.

Vi må derfor i fællesskab være opmærksomme på at lytte til børnenes signaler uden at gøre det til et problem.

I er altid velkomne til at kontakte skolen, hvis I har brug for en snak.

Med venlig hilsen

- ❖ Når børnene har forladt skole/SFO/klub, samles de af medarbejderne, der har mulighed for det, til en kort mindesammenkomst på lærerværelset. I sommerferien vil SFO/klub personalet samles på personalestuen i Spiren.

B) Om begravelsen/bisættelsen.

- ❖ Skoleledelsen spørger de pårørende – helst ved et personligt besøg i hjemmet – om de ønsker deltagelse af skolens personale/klassekammerater i begravelsen.
- ❖ Skoleledelsen informerer personalet om begravelsen via personaleintra og eventuelt via telefonkæder i ferier.
- ❖ Ved begravelse / bisættelse deltager nærmeste repræsentant for skolens ledelse samt de kollegaer der måtte ønske at deltage. Der sendes bærebuket. (prisniveau 1/6 2014. 300 kroner).
- ❖ Når dagen for begravelsen er fastsat, får den /de berørte klasser en kortfattet meddelelse med hjem om deltagelsen i begravelsen. Meddelelsen sendes desude på forældreintra + mail. Ligesom den vises på skolens hjemmeside.

Det anbefales, at det i meddelelsen nævnes, at det er vigtigt, at børnene har voksne at være sammen med ved begravelsen. I særdeleshed er det vigtigt, at børnene i indskoling har en af sine forældre eller en anden kendt voksen med sig.

Forslag til orienteringstekst

Det er bestemt, at ...'s begravelse finder sted ...dag den ... kl. ... i ... Kirke. I forståelse med ...'s familie, vil børnene kunne deltage i begravelsen. Deltagelsen er naturligvis frivillig, men det vil være godt, hvis så mange som muligt deltager. Dette vil være af betydning for bearbejdningen af reaktionen i den følgende tid. Skolens personale vil deltage, men det er vigtigt, børnene også har en anden voksen med sig.

- ❖ Tal indgående med den/de berørte børn om, hvad der skal ske ved begravelsen, hvad enten børnene skal deltage eller ej. Det er muligt at inddrage sognepræst, imam, rabiner eller lign. i denne samtale.
- ❖ Såfremt begravelsen foregår i skolen/ SFO/klub's åbningstid, skabes der rum til, at de fra personalet, der ønsker at deltage i begravelsen, kan deltage. Skolen sørger for, at tilsynsforpligtelsen bliver opfyldt over for de børn, der er på skolen, mens begravelsen foregår.
- ❖ Der flages på halv stang på begravelsesdagen.

C) Opfølgning.

- ❖ Det er vigtigt med kollegial støtte og hjælp.
- ❖ Vær opmærksom på elevernes forskellige reaktioner. (Se bilag 1)

Nogle bearbejder hurtigt sorgen efter, at dødsfaldet er blevet kendt. Andre vil først få mærkbare reaktioner noget efter.

Skyldfølelse er typiske udslag af sorgreaktioner hos børn og unge mennesker. Hos børn forbindes skyldfølelsen ofte med, om de fortsat kan lege og have det sjovt. Både hos børn og teenagere forbindes den tit med "magisk tænkning": Døde hun på grund af noget, jeg sagde eller gjorde? Hos teenagere kan sorg også udmønte sig i selvmordstanker. I disse sammenhænge er rådgivning og vejledning meget vigtig.

Sorgens fire faser:

1. Chokfasen
2. Reaktionsfasen

3. Bearbejdningsfasen
4. Nyorienteringsfasen
(Se bilag 2)

❖ Samtaler i klassen, hvor man sætter ord på tanker og følelser i forbindelse med det skete, vil fortsat have stor betydning.

Den vanskelige samtale kan struktureres på følgende måde:

- **Introduktion**
  - Beskriv formål med samtalen.
- **Fakta**
  - Hvad er der sket?
  - Samtlige elever deltager.
- **Tanker**
  - Giv eleverne mulighed for at udtrykke deres spontane tanker og følelser.
  - Anerkend uden kritik.
- **Reaktioner**
  - Mens det stod på.
  - Lige efter – frem til nu – nu.
  - Tillad følelser, sørg for at eleverne får lejlighed til at tale sammen.
  - På lidt længere sigt drøft eventuelle minderitualer
- **Information**
  - Ligheder i reaktioner kommenteres.
  - Informer om almindelige eftervirkninger
- **Afslutning**
  - Opsamling og afrunding af samtalen

På de ældste klassetrin vil det også være givende med sådanne samtaler i mindre grupper.

Der findes en del skønlitteratur for forskellige alderstrin, som på en fin måde tager reaktioner, tanker og følelser op i forbindelse med sorg og død. Noget af dette er samlet i SORG-kassen, andet findes på skolebiblioteket. Se litteraturlisten, der er nævnt senere i planen, eller spørg skolebibliotekaren.

I Ringkøbing Skjern Kommune er det muligt at aktivere akut krisehjælp, jævnfor beredskabsplanen. Ligeledes har fagforeningerne Danmarks Lærereforening, BUPL og FOA mulighed for at tilbyde sine medlemmer krisehjælp.

Når en elev mister en af sine nærmeste (mor/far eller søskende):

A) Lige efter dødsfaldet

- ❖ Den af skolens personale, der modtager informationen om dødsfaldet, giver meddelelse til skolens ledelse.
- ❖ Skolens ledelse underretter klasselæreren og klassens øvrige lærere. Hvis eleven er tilknyttet SFO/klub, orienteres elevens kontaktperson her. Med mindre hjemmet har andre ønsker, informeres hele skolens personale om dødsfaldet via personaleintra og mail.
- ❖ Såfremt skoleleder, viceskoleleder og SFO-leder ikke er tilgængelige, indtræder for lærernes vedkommende teamkoordinatorerne, og for SFO/klub er det koordinatorerne som tovholdere i handplanen.
- ❖ Det aftales om muligt med hjemmet, hvordan informationen til barnets klasse skal gives. Der informeres via forældreintra og mail til klassens forældre.

Overvej nøje hvordan du formulere brevet.

- ❖ Barnets klassekammerater underrettes af klasselæreren i samarbejde med en kollega, evt. fra "Spirens" personale, eller skolens ledelse.
- ❖ Tal om muligt åbent og konkret om det, der er sket. Lad børnene tale om det, de tænker og føler, men uden at presse. Forbered kammeraterne på, at barnet kan være mere sårbar end ellers, og at de derfor bør vise ekstra omtanke.
- ❖ Skolen er repræsenteret ved begravelsen af mindst 2 personer (1 fra skolens ledelse og klasselærer/kontaktperson) med mindre, familien har andre ønsker. Ved begravelse/bisættelse sendes bærebuket. (prisniveau 1/6 2014. 300,- kroner)
- ❖ Der er i muslimsk tradition ingen forbindelse mellem blomster og dødsfald og derfor gives ikke blomster i forbindelse med begravelse. Der er muslimske begravelsespladser i Esbjerg, Århus og en lille en i Holstebro. Deltagelse i begravelse arrangeres med fælles kørsel for de der deltager for Alkjærskolen.
- ❖ Til muslimske efterladte sendes et kort med teksten: I dybeste medfølelse. Personale og ledelse ved Alkjærskolen.
- ❖ I de tilfælde hvor det er skolesøgende søskende, der mister deres nærmeste pårørende, er det vigtigt, at skolen koordinerer sin indsats, f.eks. i forhold til hjemmet.

B) Opfølgning.

- ❖ Klassens lærere og kontaktperson i SFO/klub tager sig særligt af barnet.
- ❖ Vær opmærksom på barnets sorgreaktion (Se bilag 1 – 4).

NB! Barnets lærere/kontaktpersonen er oftest de voksne personer i dets nærhed, der ikke personligt har lidt et tab ved et eventuelt dødsfald. Derfor er lærerne ofte gode samtalepartnere.

- ❖ Det er vigtigt, at klasselæreren/kontaktpersonen får støtte og hjælp af kollegerne, hvilket bl.a. indebærer, at skolens ledelse hurtigst muligt efter dødsfaldet drøfter – med udgangspunkt i Om-Sorgs-planen – lærerens/kontaktpersonens behov for støtte og hjælp (Det vil altid efterfølgende være muligt at bede om mere hjælp og støtte!) I den forbindelse er det også naturligt at afklare, hvorvidt andre ressourcepersoner (skolesundhedsplejerske/skolepsykolog/ præst) skal inddrages i processen.

I Ringkøbing Skjern Kommune er det mulighed for akut krisehjælp i en gruppe for børn og unge, der har mistet en forælder. Ligeledes kan børn, hvis nærmeste pårørende dør af kræft, få rådgivning og vejledning fra Kræftens Bekæmpelse, Hjerteforeningen og andre patientforeninger.

Ved en medarbejders tab af nære slægtninge:

Når en kollega mister sin ægtefælle, et barn eller forældre ønsker vi som arbejdssted at vise medarbejderen respekt for det tab som vores kollega har lidt. På denne baggrund er nærværende handlepolitik medtaget i omsorgsplanen.

A) Lige efter dødsfaldet

- ❖ Den af skolens personale, der modtager informationen om dødsfaldet, giver meddelelse til skolens ledelse. Skolens ledelse underretter skolens personale.
- ❖ Såfremt skoleleder, viceskoleleder og SFO-leder ikke er tilgængelige, indtræder for lærernes vedkommende teamkoordinatorerne, og for SFO/klub er koordinatorerne tovholdere ifht. handleplanen.
- ❖ Alle kollegaer underrettes via personaleintra.
- ❖ Der sendes en blomst til efterladte. **Idé til tekst:** *I dybeste medfølelse. Alkjærskolens personale og ledelse. (prisniveau 1/1 2012. 250,- kroner)*
- ❖ Der er i muslimsk tradition ingen forbindelse mellem blomster og dødsfald og derfor sendes i stedet et kort med teksten: I dybeste medfølelse. Alkjærskolens personale og ledelse.

Opfølgning.

- ❖ Det er vigtigt med kollegial støtte.
- ❖ Vær opmærksom på kollegaens reaktioner. (Se bilag 1)

Nogle bearbejder hurtigt sorgen efter, at dødsfaldet er blevet kendt. Andre vil først få mærkbare reaktioner noget efter.

Sorgens fire faser:

5. Chokfasen
  6. Reaktionsfasen
  7. Bearbejdningsfasen
  8. Nyorienteringsfasen
- (Se bilag 2)

Ulykker i skolens regi:

Ulykker der sker medens børnene er på vej til-, i – eller på vej fra skole forsøges dækket af dette afsnit. Det drejer sig således også om de situationer hvor børn i skole eller SFO/klub regi er på ture, lejrskoler el. lign.

A) Forholdsregler på ulykkesstedet

- ❖ Den/de af skolens personale, der først er til stede, yder *efter bedste evne* akut bistand til tilskadekomne.
  - Bistanden ydes *om muligt* ud fra Førstehjælpens 4 hovedpunkter: 1) Stands ulykken, 2) Giv livreddende førstehjælp, 3) Tilkald den nødvendige hjælp, 4) Giv almindelig førstehjælp
- ❖ Den/de af skolens personale, der først er til stede, sørger for, at der tilkaldes nødvendig hjælp, eventuelt via 112, og tilstræber, så godt som muligt, at holde nysgerrige væk fra ulykkesstedet.
- ❖ Så snart det er muligt underrettes skolens ledelse.
- ❖ Når nødvendig hjælp til tilskadekomne er sikret, tager den/de af skolens personale, der er tilstede, sig særligt af dem, der har været vidne til ulykken.
  - Hvis der nødvendigt, hentes øvrigt personale fra skolen til ulykkesstedet, for at være behjælpelig omkring de børn, der er i nærheden af ulykkesstedet.
  - Behovet for en skriftlig meddelelse til de berørte børns hjem, vurderes i hvert enkelt tilfælde.
  - Der sørges for voksenkontakt til de børn, som ikke bør være alene efter skoletid.
- ❖ Hvis et barn skal med ambulance tilstræbes det at der følger en voksen med, såfremt det skønnes muligt/ hensigtsmæssigt.
- ❖ **INGEN TALER MED MEDIER, PRESSE ELLER ANDRE NYSGERRIGE, MEN HENVISER TIL SKOLELEDER OG PROCEDURE VED ULYKKER/DØDSFALD.**

B) Underretning

- ❖ Skoleledelsen underretter barnets/børnenes hjem om ulykken.
  - Ved ulykker med dødelig udgang underrettes familien af politiet, evt. sammen med én fra skolen.
- ❖ Skoleledelsen informerer personalet.
- ❖ Skoleledelsen eller tovholderen underretter ved alvorlige ulykker fagenhed-Undervisning ifølge vedlagte procedure ved ulykker / dødsfald samt Alkjærskolens skolebestyrelses formand.

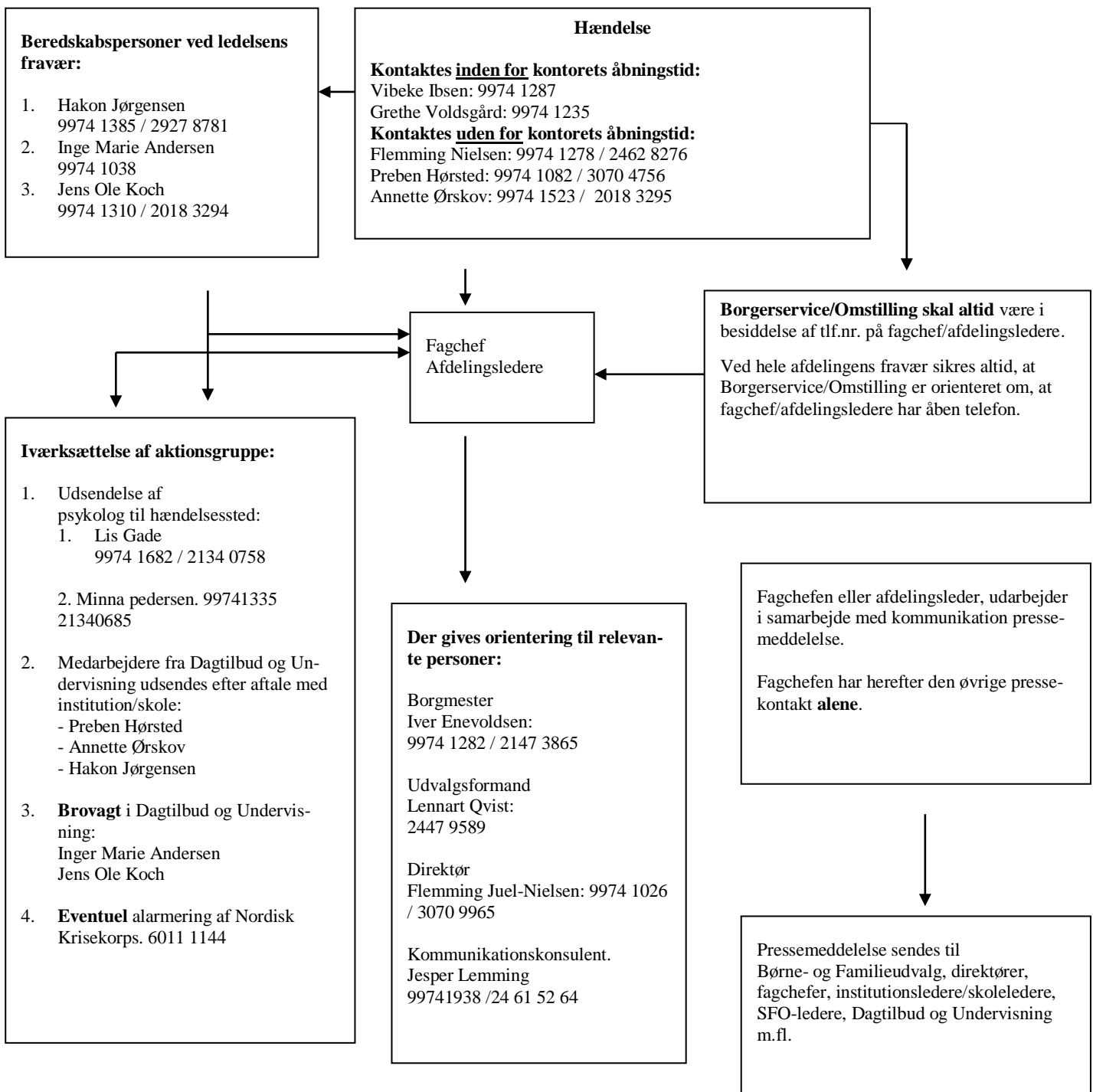

BEREDSKABSPLAN

Juni 2014

Procedure ved ulykker/dødsfald

Område: Institutioner, skoler, SFO, sportsplads, svømmehal, lejrskole, på vej til og fra institution/skole

Handlinger i Dagtilbud og Undervisning:

- Foreløbigt overblik over situationen
- Aktionsgruppen etableres og udsendes (klar arbejdsfordeling)
- Psykolog adviseres og udsendes

Fagchef/Afdelingsledere:

- Pressekontakt

Huske- og handleliste på stedet:

- Dannelse af overblik på stedet
- Tilbage melding til Dagtilbud og Undervisning
- Psykolog inddrages i det omfang, det skønnes nødvendigt
- Den samlede aktionsgruppe organiserer sig med en så klar arbejdsdeling som mulig
- **Vigtigt:** Husk involveredes debriefing – HUSK institutionsledere/skoleledere og egne medarbejdere

Handlinger i aktionsgruppen:

- Aktionsgruppen er hjemmehørende på institutionens/skolens kontor
- Registrer tid og sted for ulykken, implicerede, vidner med flere
- Alle informationer skal igennem aktionsgruppen
- Når der er dannet overblik, orienteres institutionsledere/skoleledere fag- og stabschefer samt direktører, der har personale involveret. Endvidere orienteres borgmester og de politiske udvalgsformænd. Alt i henhold til beredskabsplanen – herunder også institutionens/skolens beredskabsplan
- Land, By og Kultur v/Anette Thesbjerg Lauridsen – 9974 1144 - orienteres, så befordringen bliver informeret
- Husk løbende kontakt til Dagtilbud og Undervisning med information

Handlinger i institutionen/skolen:

- Find faktaoplysninger – eksempelvis stamkort
- Kontakt forældre, søskendes institutioner, institutioner der modtager elever fra den kriseramte institution, slægtninge, Falck, politiet
- Få alle væk fra hændelsesstedet på en sikker og rolig måde, så redningsfolkene kan arbejde uforstyrret
- Etabler relevant bistand til børn såvel som personale (Psykolog fra Dagtilbud og Undervisning, Nordisk Krisekorps. 60111144).
- Besked til institutionens/skolens personale om, at alle henvendelser henvises til aktionsgruppen på institutionens/skolens kontor
- Besked til eventuel sagsbehandler i Børn og Familie (for etablering af støtte til forældre).

- Samling af institutionens børn/skolens elever for relevant information
- Sikring af alle børns/elevs hjemtransport og forældrekontakt
- Plan for institutionen/skolen til dagen derpå. Afhold eventuel mindesammenkomst eller lignende. Gør eventuelt brug af den lokale præst
- Institutionen/skolen udarbejder sammen med psykologen plan for, hvorledes børnene skal følges i tiden efter en ulykke / dødsfald
- Der udarbejdes individuel plan for personligt impliceret personale, så vidt muligt/ønsket. Herunder indberetning af eventuel arbejdsskadeanmeldelse til personalekontoret
- Flagning

Opfølgning - Efterbehandling:

- Ved dødsfald giver politiet familien besked
- Det bør overvejes, om der indkaldes til et informationsmøde
- Samtlige institutioner/skoler skal udarbejde og afprøve en krise-/akutplan
- Derefter evaluering og revision af beredskabsplanen (krise- sorg- og handleplanen) mindst een gang om året, samt efter en hændelse, hvor planen har været i anvendelse
- Debriefing af involverede. Husk at medtage udsendte medarbejdere fra Dagtilbud og Undervisning samt institutionsledere/skoleledere
- Drøftelse af episoden med vagthavende ved politiet
- Administrationen i Dagtilbud og Undervisning sender brev til forældre og berørte institutioner/skoler med oplysning om, at såfremt der efterfølgende opstår behov for psykologbistand rettes der kontakt til Dagtilbud og Undervisning

Når Mor og Far skilles!

Skilsmisser er en del af hverdagen på alle skoler og institutioner og der kan være en tendens til at voksne efterhånden udvikler en vis ”hårdhudethed” i forhold til fænomenet. Men for det barn, der ”mister” sine forældres sammenhold, er oplevelsen oftest en sorgoplevelse fuldt på højde med andre alvorlige trusler, tab og sorg oplevelser.

Når vi får at vide forældre skal skilles.

- ❖ Spørg den forældre, der fortæller dig at parret skal skilles, om man har overvejet hvordan budskabet formidles, og om det er i orden, at klassens børn informeres af hensyn til barnet.
- ❖ Tal om muligt åbent og konkret om det der er sket. Lad børnene tale om det de tænker og føler, men uden at presse. Forbered klassekammeraterne på, at barnet kan være mere sårbar end ellers, og at de derfor bør vise ekstra omtanke.
- ❖ Der knyttes en bestemt voksen til barnet, der er særlig opmærksom ifht. forandringer adfærd og trivsel.
- ❖ Alle voksne omkring barnet er opmærksomme på de signaler barnet sender.
- ❖ Skab fortrolighed og inviter barnet til at tale om det derhjemme, men uden at presse.
- ❖ Skab kontakt mellem barnet og andre børn der har oplevet en skilsmisse.
- ❖ Underret dine kollegaer i teamet og skole samt SFO/klub.
- ❖ Underret kollegaer der har eventuelle søskende på skolen og koordiner indsats.

Pædagogiske handlinger i forbindelse med traume:

- # Der knyttes en bestemt voksen til barnet, der er særlig opmærksom ifht. barnet.
- # Alle er opmærksomme på de signaler barnet sender.
- # Inviter barnet til at tale om det, der sker derhjemme, men uden at presse.
- # Informer så forståeligt som muligt de øvrige børn i børnegruppen.
- # Skab kontakt mellem barnet og andre der har oplevet noget lignende.

EFTERREAKTIONER PÅ TRAUME

Når et barn har oplevet/været vidne til eller været konfronteret med en begivenhed, der involverer død/dødstrusel eller alvorlig tilskadekomst rettet mod personens nærmeste, personen selv eller andre, er det vigtigt at være opmærksom på, om barnet

- **bliver selvdestruktiv**
  - aggressiv
  - selvmordstanker er ikke ualmindeligt, eksempelvis hos teenagere
- **viser regressiv adfærd**
  - angst/frygt
  - overdreven kontrol med hensyn til sig selv og omgivelser
  - tvangshandlinger
  - overdreven brug af magi og overtro
  - hjælpeløshed/passivitet
  - angstpræget klæbende kontakt
  - manglende formuleringsevne
- **udtrykker fremtidspessimisme**
  - skyld/skam
- **har angst for følelser**
  - hævnplaner
- **får somatiske symptomer**
- **isolerer sig**

Reaktionerne varierer afhængigt af barnets alder. Evnen til at mestre traumet skal ses i relation til barnets opvækstvilkår, netværk og fysiske tilstand.

SORGENS FIRE FASER

1. CHOKFASEN

Chokfasen kan vare fra et kort øjeblik til flere døgn. Under chokfasen holder personen af al kraft virkeligheden på afstand. Ofte kan den, der er blevet ramt virke behersket på overfladen, men under den er alt kaos. Vedkommende kan bagefter have svært ved at huske, hvad der er blevet sagt eller er sket.

2. REAKTIONSFASEN

Reaktionsfasen kan siges at begynde, når den ramte tvinges til at erkende det skete. Der sker her en voldsom omstilling af hele det psykiske apparat, som har til opgave at integrere virkeligheden på en så funktionel måde som muligt.

3. BEARBEJDNINGSFASEN

Denne fase indtræder måske et halvt til et helt år efter traumet. Nu begynder individet atter at vende sig mod fremtiden i stedet for som tidligere at være totalt optaget af traumet og det forgangne.

4. NYORIENTERINGSFASEN

Nye interesser har erstattet det tabte. Den vaklende selvfølelse er blevet genoprettet, de skuffede forhåbninger er blevet bearbejdet. Alt dette sker under forudsætning af, at vedkommende har kunnet arbejde sig igennem krisen.

Kilde: Johan Cullberg: Krise og udvikling.

GODE RÅD om psykisk førstehjælp.

- Vær aktiv i støtte og omsorg.
- Aflast og beskyt mod stressende påvirkninger – stærke indtryk, nysgerrige m.v.
- Undgå falsk trøst og friske bemærkninger.
- Lad være med at bearbejde oplevelsen.
- Brug tid – lyt.
- Støt om nødvendigt personen i at fortælle.
- Lad være med at dramatisere, kritisere, korrigere og bremse følelser.
- Accepter reaktionerne.
- Hjælp den ramte med at få struktur på oplevelsen og den nære fremtid.

Dødsfald og begravelser i andre trossamfund

Når man går en tur rundt på kirkegården, bliver det hurtigt klart, at døden ikke står stille. Som besøgende bemærker man en række forandringer og forskydninger.

De traditionelle grave er suppleret med gravsteder af fremmedartet karakter. Nogle af gravstenene er også forsynet med andre skrifttegn end dem, vi plejer at se.

Ud fra princippet om, at kirkegårdene skal være begravelsesplads for alle borgere uanset religiøse tilhørsforhold, findes der også muslimske gravpladser på enkelte kirkegårde.

Muslimsk gravplads

Vestre kirkegård i Århus er en af de kirkegårde, der kan tilbyde muslimske gravpladser. De øvrige ligger på Favrfeld Gravlund i Esbjerg og Egekirkegården i Holstebro.

I Århus har de muslimske gravpladser eksisteret siden efteråret 1987, hvor kirkegården rådede over 210 pladser. Området er senere udvidet og tæller nu 1000 pladser. De fleste muslimer ønsker endnu at blive begravet i deres hjemlands jord, men muslimske begravelsespladser i Danmark har formindsket antallet af personer, der ønsker at blive begravet i oprindelseslandet.

Muslimsk begravelse

I muslimske lande er der ikke tradition for kistebegravelse. Den afdøde bliver først vasket og derefter svøbt i et hvidt ligklæde, en såkaldt kafan.

Liget placeres i graven liggende på højre side i direkte kontakt med jorden og med hovedet vendt mod Mekka, som det er foreskrevet i Koranen. Oven på den døde lægges enten brædder eller sten, inden graven kastes til.

Kistebegravelse

I Danmark bliver muslimer begravet i en kiste. Før selve begravelsen fjernes låget fra kisten, og den døde lægges direkte på jorden. Kisten sænkes ned over liget, men med bunden op, og kistelåget placeres dernæst oven på kistens bund.

Bortset fra kisten foregår begravelsen ellers som beskrevet ovenfor.

Gravfred

Der holdes en religiøs ceremoni inden jordfæstelsen. Kremering – og obduktion – accepteres i princippet ikke.

Ligesom jøderne lægger muslimer vægt på evig gravfred, men de kan i særlige tilfælde, som f.eks. pladsmangel, acceptere sløjfninger.

Alle gravstederne er anlagt, så de har den rigtige retning mod Mekka.

Mangfoldighed

De arabiske bogstaver og flagene ved gravstenene giver den muslimske afdeling et anderledes præg. Ved nogle af gravene eller i afdelingen står plaststole parate til at modtage familien, når den kommer på besøg med kaffekander, mad og søde sager.

Et traditionelt dansk besøg hos en afdød er almindeligvis af kortere varighed. Ved muslimske grave kan man konstatere, at familier i større grupper og i længere tid samles omkring et gravsted.

I de tre første døgn efter et dødsfald må man give udtryk for sin medfølelse over for de efterladte. Dette gøres ved at sige: "Måtte Gud forhøje jeres belønning, trøste jer og tilgive den afdøde". Herpå svarer de sørgende: "Måtte Gud forhøje jeres bøn og skænke os og jer Sin nåde".

Iflg. Sahih al-Bukhari må der ikke sørges over afdøde i mere end tre døgn. Dog må en enke sørge over sin afdøde mand i fire mdr. og ti dage (det samme tidsrum, der iflg. Koranen er kvindens 'idda (venteperiode), i hvilken hun ikke må indgå nyt ægteskab).

Dette er vigtigt for os som skole at være opmærksomme på ifht. vores forståelse af, hvorfor børnene muligvis ikke taler om dødsfaldet eller den døde.

OM TAB OG SORGENS FØLELSER

- skrevet til dem, som har brug for at forstå den nødvendige smertes betydning i den lægende proces.

I ethvert menneskes liv er der adskillige tab, som det er nødvendigt at bearbejde følelsesmæssigt for at kunne fortsætte et liv i almindelig balance. Det at blive forladt enten ved et dødsfald eller en skilsmisse, at sige farvel til sit gamle fortrolige hjem, at få et handicappet barn, selv at blive kronisk handicappet eller livstruende syg, er eksempler på tab, som i en periode kan få en til at føle, at livet ikke er værd at leve. Tabet forårsager et sår i sjælen, et sår som tiden normalt læger, hvis sorgen over det skete forløses i gråd, vrede og fortvivlelse.

Tabet kan ryste sjælen på en så voldsom måde, at sorgens følelser kan blive til en **krisetilstand**, hvor man har brug for hjælp fra sine nære. Man mister for en tid kontrollen over sine følelser, bliver angst, brister pludselig i gråd eller bliver vred uden grund. Dette er både sundt og naturligt, men for mange mennesker er det foruroligende og kan få en til at overveje, om man er ved at blive sindssyg. Oplevelsen af kaos og uvirkelighed, ”det er ikke mig, dette er sket for”, fornemmelsen af at se den afdøde på gaden eller høre vedkommendes stemme er også normalt i den forstand, at det opleves af mange mennesker i dyb sorg.

Sorgen har sit forløb, således at man efterhånden kan adskille sig fra det, man har mistet, og dermed blive i stand til at knytte nye bånd, finde nyt livsindhold og lære de nye færdigheder, der skal til for at mestre en anden slags liv. Svære tab betyder nemlig, at man aldrig bliver den samme som før. Derfor er det at sørge hårdt arbejde.

Man kan betragte sorgarbejdet som **fire opgaver**, man skal løse på mange forskellige niveauer i det tidsrum, der skal til for at nå til et nyt liv. Et liv som enlig, et liv med et handicappet barn, et liv, hvor man har en truende sygdom med sig, hvor man skal kunne fungere med et handicap eller måske som arbejdsløs. Lige meget, hvad man mister – sorgarbejdet er det samme, om end det kan opleves meget forskelligt alt efter, hvem det er, der har mistet hvad, hvordan og hvornår i livet.

Sorgarbejdets første opgave er, at du må erkende, hvad der er sket, og det er specielt i begyndelsen svært, fordi uvirkelighedsfornemmelsen kan være stor, når din sjæl er blevet rystet. Efterhånden trænger erkendelsen af det skete igennem, selv om det kan tage lang tid, inden tabets omfang bliver klart for dig. Nye erkendelser vil dukke op igennem hele sorgprocessen, som desværre kræver tid, vilje og energi.

Når erkendelsen af tabet efterhånden når dig, overvældes du af **fortvivlelse**, måske af fysisk smerte. Følelsen af ensomhed blandes med ængstelse over det, der er sket med dig, og som vil ske med dig. Specielt i begyndelsen er sorgens følelser ofte på en pinagtig måde blandet både med **skyldfølelse** over, at du gjorde, som du gjorde, og **vrede** rettet mod de personer, som har haft med din tragedie at gøre fx læger, hospital, venner, slægtninge – muligvis Gud, og måske også mod den, der har forladt dig. De tilbagevendende spørgsmål, som er helt naturlige for os alle er: Hvorfor skete det? Hvorfor mig?

Den anden opgave er med andre ord, at du **giver dig hen i dine følelsers vold** – at græde, hulke, fortvivle og rase – følelser, der som tidligere nævnt specielt i begyndelsen kan være skræmmende, men som er den sunde naturlige forløsning. Det er den kraft, der i længden læger dine sår i sjælen, som det traumatiske tab har forvoldt dig. **Den dybe hulken er livgivende**. Det er måden, du får styrke til at give slip på det, du har mistet, for langsomt at kunne vende dig imod nyt. Det er almin-

deligt, at sørgende forestiller sig, at hvis de giver los for smerten, så holder de aldrig op med at græde, og dermed mister de kontrollen og må give op. Det forholder sig modsat. Ingen kan hulke mere end max. 10 minutter ad gangen, og den dybe gråd er så muskel-afspændende, at du får fornyet kraft til at handle.

Når du er blevet ramt i din sjæl, mister du for en periode tilliden til din verden, og den del af sorgarbejdet er at genvinde den, så angsten for livet ikke tager over. Vores forhold til andre er afgørende for, at vi kan genvinde den almindelige balance. Isolerer du dig i din sorg, har du et ekstra problem, fordi ensomhed forlænger sorgprocessen.

Den tredje opgave er at lære noget nyt. For de fleste af os betyder det at **etablere et tættere forhold til andre mennesker**, således at man kan dele sorgens følelser med andre. De fleste er villige til at lytte, men når så mange sørgende har svært ved at finde det forstående netværk, når de første måneder er gået, er det fordi, de pårørende tror, de skal gøre noget – at det ikke er nok at lytte omsorgsfuldt til sorgens følelser. Derfor bliver du nødt til at lære den nye færdighed, det er, at bede om hjælp på den rigtige måde. Du er med andre ord nødt til at bede dine pårørende om at besøge dig, og du må spørge dem, om du må tale med dem om dit tab, fordi det hjælper dig. Du må forklare dem, at de ikke behøver at blive bange for dine følelser, som hører med til din proces. De behøver ikke gøre noget andet end at lytte og måske holde om dig. At sørge sammen med andre lindrer smerten og giver dig mulighed for at genvinde tilliden til dit liv igen. Du bliver således nødt til at lære noget nyt, da du ikke er den samme, som før du blev ramt.

Du skal normalt aldrig undgå at tale om dit tab, og du bør heller ikke undgå genstande eller steder med smertelige genkendelser. Kun ved at se tabet i øjnene kan du på længere sigt formindske smerten. Beroligende midler, antidepressiv medicin eller alkohol kan midlertidigt bedøve din sorg, men de forlænger kun processen.

Den fjerde opgave er efterhånden at **vende dig mod fremtiden** og dermed adskille dig fra det, du har mistet. Denne proces foregår hele den lange og pinagtige sorgperiode, hvor der ikke findes smutveje.

Sorg er en del af livet, og det er muligt at komme styrket gennem den nødvendige smerte, fordi du i dit møde med de kaotiske følelser og tanker får et mere afklaret forhold til det faktum, at **ingen kender dagen, før solen går ned**.

Marianne Davidsen-Nielsen. Oktober 1990.

Litteraturhenvisning: Den nødvendige smerte. Munksgård, 1987.

Marianne Davidsen-Nielsen og Nini Leick.

Litteraturliste:

Bøgerne findes på skolebiblioteket.

Skønlitteratur:

Abrahamsen, Aas
Bexell, Eva
Boesdal, Nis
Boesdal, Nis
Bohmann, Gunn
Bredsdorff, Bod
Chortsen, Eva
Cold-Ravnkilde
Cold-Ravnkilde
Donnelly, Elfie
Eide, Torill
Eklund Lykull
Graugaard, Niels
Hahn, Mary Down
Holm, Annika
Høst
Krog, Kirsten M.
Lian, Torun
Lian, Torun
Lindgren, Astrid
Lowry, Lois
Lundqvist, Ulla
Lundqvist, Ulla
Macdonald, Caro
Moore, Martha
Mæland, Bente B.
Park, Barbara
Pedersen, Hæge
Smith, Doris B.
Stark, Ulf
Williams, Carol
Zeevaert, Sigrid
Åkerblom, Gull

Det var ikke min skyld
En ven er en ven
Alene, Lærke, alene
Martin og vejmanden
Fia og hemmeligheden
Krageungen
Skrammer
Kys, kærlighed og kulde
Olde og svanerne
Farvel farfar, sagde jeg sagte
Huset ved banen
Englen i den grønne kjole
Solveig
Den mystiske have
Hvor kunne hun!
Engleliv: digte om døden
Så længe jeg lever –
Kun skyer bevæger stjernerne
Maria langt borte
Brødrene Løvehjerte
Det skete en sommer
Hvem er min far?
Jagten på skyggerne
Elefant Klippen
Selvfølgelig findes der engle
Venskabsprøven
Bare 2 cm flamingo
Huset i skoven
Husker du smagen af brombær?
Lad isbjørnene danse
Kelly og mig
Max – min bror
Engel i sneen

Billedbøger:

Crowther, Kitty
Egger, Bettina
Fløe, Jeanne
Hartmann, Nils
Höglund, Anna
Ingves, Gunilla
Liikkanen, Annu
Stark, Ulf
Varley, Susan
Mellonie, Bryan
Wojciechowski
Bredsdorff, B.
O'Doole, Donna

Mig og Ingenting
Marianne tænker på sin bedstemor
Farvel mormor
Engle
Emma går sin vej
Hunden Bølle bliver gammel
På gensyn, farmor!
Min søster er en engel
Grævlingens afskedsgaver
Vi er levende
Julemiraklet
Krageungen
Marvi Myrebjørn fatter håb

Oplæsningsbøger:

(Mallings)
Elias, Bettie

Vil du se min mor?
Aldrig mere

Gahrton, Måns
Lagerkrantz, Ro
Larsen, Jens P.
Leth, Wivi
Lindgren, Astrid
Hartmann, Nils
Leavy, Una
Sels, Tannia

Småbørnsbøger:

Brandt, Hanne
Gade, Marianne
Hellberg, Hans
Martlev, Ingrid
Nielsen, Bent B.
Nørgaard, Henny
Skriver, Esther
Stark, Ulf
Stark, Ulf

Faglitteratur m.m.:

Bøge, Per
Dyregrov, Atle
Rimestad, Chr.

Vi graver mormor op!
Pigen som narrede døden
Olines sang
Engle græder ikke og andre historier
Suser min lind, synger min nattergal
Min bror Lukas og slaget i Køge Bugt
Farvel farfar
Aldrig mere og for altid

Sky-skibet
Farvel, mor
Tryllehatten
Farvel Rosa
Alliken
Med Christian til begravelse
Mads og Mie
Hunden, som smilede
Kan du fløjte, Sofie

Om sorg
Solsort og snefnug
Når børn mister
Når hjertet gør ondt
Børn om mors og fars død
Kærlighed og sorg
Om sorg
OmSorg: Når bånd brister
OmSorg: Handleplan
OmSorg: Når nogen man elsker dør
At tage afsked
- ad natmørkt hav

